

Hoffmann István hetvenéves

RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén immár több évtizedes hagyomány, hogy professzoraink előtt hetvenéves születésnapjuk alkalmából a Magyar Nyelvjárások folyóirat egy kötetével tisztelgünk. 2023-ban ismét időszerű lett egy ilyen kötet elkészítése, mert bármilyen meglepő: Hoffmann István hetvenéves lett! Azoknak, akik naponta találkoznak vele, teljességgel hihetetlen ez, hiszen a hasonló korú embereket nem ilyenek ismerjük: nem dolgoznak a nap huszonnégy órájából tizenkilencet (mert a saját bevallása szerint ötöt azért alszik: „Ó, annyi bőven elég!” — szokta mondani mosolyogva), nem adnak be és nyernek el tíz évre szóló akadémiai pályázatot, nem szervezik annak munkálatait tiszta erőből éjjel-nappal a határainkon innen és azon túl, nem járnak havonta tudományos vagy tudománynépszerűsítő előadásokat tartani az ország minden részébe (sőt, néha azon kívül is), nem adnak a legkülönbözőbb helyeken (tévé, rádió, írott sajtó) sorra interjúkat, nem terveznek honlapot, nem vezetnek egyszerre két kutatócsoportot úgy, hogy nem csupán irányítják a munkát, de maguk is bőven kiveszik belőle a részüket... Egyszóval „rendesen” kicsit sem ilyenek a hetvenéves professzorok. Szögezzük tehát le, hogy ünnepeltünk egy atipikus hetvenéves professzor, akit e sorokkal is köszönt minden kollégája nevében két legrégibb nyelvtörténész-névtanos tanítványa.

Hoffmann István 1953-ban született Pápán. Szülei játékkészítő kisiparosok voltak, akik maguk is nagyon fontosnak tartották, hogy érdeklődő és jófejű fiuk a helyi általános iskola, majd a Türr István Gimnázium 1971-ben történt befejezése után egyetemen tanuljon tovább, s ebbéli szándékában minden erejükkel támogatták őt. Szükség is volt a támogatásukra, hiszen a Pápától igencsak távoli Debrecen egyetemére, a Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–oroszlakára nyert felvételt, ahol még a finnugor szakot is elvégezve 1977-ben szerzett jeles minősítésű diplomát. Pályája ettől kezdve töretlenül ívelt felfelé. Egy kétéves tudományos ösztöndíj után 1979-ben summa cum laude minősítéssel megszerezte a bölcsészdoktori címet. Ekkor már egyértelműen helynévkutatóként áll előttünk. A doktori cím megszerzése után 10 hónapos ösztöndíjat nyert el Finnországba, amelynek során megismerhette a modern finn névkutatás legjelentősebb eredményeit, ami — tudományos érdeklődése okán is — igen nagy haszonnal járt számá-

ra. Az ösztöndíj után hazatérve 1980-ban tanársegédi kinevezést kapott a KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszékére, ahol 1985-től adjunktusként, 1994-től docensként, 2009 óta pedig egyetemi tanárként dolgozik. Az egyetemi mellett a tudományos karrier állomásait is sorra sikeresen teljesítette. Kandidátusi értekezését 1992-ben védte meg, 2001-ben habilitált, 2008-ban pedig az akadémiai doktori címet is megszerezte. 2019-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

Egyetemi oktatói pályájának több mint négy évtizede alatt számos előadást és szemináriumot tartott, több mint harminc különféle tárgyat oktatott a magyar leíró és történeti nyelvészet témakörében. Már az 1980-as évek első felében tartott a saját szűkebb kutatási témájának megfelelően a tulajdonnevek, a helynevek rendszerét bemutató speciális kollégiumokat, és ettől kezdve feltűnően megnőtt az irányításával készült helynévgyűjtő és -feldolgozó szakdolgozatok száma, vezetésével hallgatói közül egyre többen szerepeltek és értek el kiemelkedő eredményeket névtani, nyelvtörténeti témájú pályázataikkal az országos tudományos diákköri megmérettetéseken. Közülük többen ma is itt vagyunk a tanszékünk oktatóiként. Ezekben a sikerekben egyértelműen meghatározó szerepe volt és van Hoffmann István karizmatikus személyiségének, amely oktatói munkája során ugyanúgy megmutatkozik, ahogyan a hétköznapi emberi viszonyulásaiban is. Számtalanszor hallottuk tőle mintegy a hitvallásaként megfogalmazva, hogy legnagyobb sikereinek nem egyéni teljesítményeit tartja, legyenek bár azok a mai magyar helynévkutatást vitathatatlanul meghatározó alapmunkái, vagy az akadémikusi címe, amelyeket egy külső szemlélő a tudósi pálya csúcsaiként értékelhet. Számára a legértékesebbek mindig a tanítványai sikerei voltak. S hogy ezeket a sikereket a tanítványok elérhessék, abban mindig teljes erejével támogatta őket, mindig mögöttük állt, és az eredményeknek mindig együtt örült velük.

Oktatói, kutatói tevékenysége mellett két évtizeden át (1995 és 2016 között) a tanszékvezetői feladatokat is ellátta, illetve 2007-től 2017-ig a Magyar Nyelvtudományi Intézet igazgatója volt. Vezetése alatt a tanszék újjászerveződött. Ebben igen komoly szerepet játszott az, hogy 1995-ben az ő vezetésével sikerült elindítani a magyar nyelvtudományi doktori (PhD) program névtani alprogramját. Az 1990-es évektől személye körül szerveződött meg az az egyre népesebb kutatói gárda, amelyet néhány éve már „debreceni iskola”-ként emlegetnek, s amelynek megszületése és napjainkig töretlen lendületű működése vitathatatlanul az ő kutatói és emberi érdeme. Ezt a munkáját 1997-ben Iskolateremtő mestertanár díjjal is elismerték. Pályafutása alatt több további ösztöndíjat, díjat, kitüntetést is kapott. 1999-ben Széchenyi professzori, 2003-ban pedig Széchenyi István-ösztöndíjban részesült. Szakmai munkáját a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2008-ban Pais Dezső-díjjal ismerte el. 2011-ben megkapta Debrecen város Csokonai-díját, 2017-ben pedig a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Emlékérmét.

2020-ban az MTA Debreceni Területi Bizottsága a DAB Pro Scientia érmével tüntette ki.

Hoffmann István neve régóta és meghatározó módon egybeforrott a magyar helynévkutatással nemcsak nyelvész körökben, de más tudományterületeken is, ezért fordulnak hozzá helynevekkel kapcsolatos kérdésekben a nyelvészek mellett történész vagy régész szakemberek is.

A helynevek iránti szakmai érdeklődés gyökerei ünnepeztünk gimnáziumi éveimig nyúlnak vissza, amikor Hoffmann István egy révfülöpi honismereti táborban beleszólt a nevek világába, az ott előadást tartó Ördög Ferencnek köszönhetően.

A középiskolás Hoffmann Istvánt teljesen magával ragadta ez a tudományterület. Már gimnazistaként is igyekezett elmélyülni a névtan szakirodalmában, amit jól példáz egy jellemző és kedves történet. Még egyetemi felvételi előtt, rögtön a kötet megjelenése után elolvasta Kázmér Miklós A »falú« a magyar helynevekben című munkáját. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar–oroszlakára jelentkezett, ahol az őt magyarból felvételiztető tanár, amint a nyelvészet és a helynevek iránti érdeklődéséről értesült, megkérdezte, hogy olvasott-e esetleg valamilyen szakmunkát is a nevekről. „Igen, most jelent meg Kázmér Miklós A »falú« a magyar helynevekben című nagyszerű munkája, ezt olvastam legutóbb” — jött a válasz. Csak később tudta meg a felvételiztető nevét: Kázmér Miklósnak hívták. Noha a felvételin maximális pontszámot ért el, helyhiányra hivatkozva nem vették fel Budapestre. Így került ez a nyelvésznek később, már akkor igen elhivatott fiatal szakember — egyáltalán nem kitörő örömmel — Debrecenbe, a Kossuth Lajos Tudományegyetemre.

Az egyetemi évek alatt tovább erősödött a helynévkutatás iránti lelkesedése. Diákköri dolgozatát édesanyja szülőfalujának, a gyerekként minden zegét-zugát bejárta Tapolcafőnek a helyneveiről írta. Az élőnyelvi gyűjtés mellett a falu történeti helyneveinek egybeállítására is vállalkozott, s ennek érdekében egy nyarat töltött a Győri Püspöki Levéltár ódon hangulatú tornyában — más megoldás híján lényegében oda bezárva. Díjnyertes dolgozatát, amely a Kossuth Lajos Tudományegyetem tudományos diákköreinek kiadványában, a Stúdióban 1975-ben jelent meg, ma is első helyen szerepelteti a bibliográfiájában [47.].¹ Szakdolgozatában Tapolcafő mellett Pápakovácsi helynevei is helyet kaptak (1977, [209.]), 1979-ben megvédett doktori értekezésében pedig már szélesebb körű névtani vizsgálatokat is végzett Tapolcafő helynevei alapján [210.], előre jelezve mintegy a következő évtizedek fő kutatási irányát: a névelméleti-névtipológiai megközelítést.

A pályakezdés évei után igazán nagy lendületet Hoffmann István szakmai élete az 1990-es évektől vesz. Erre az időszakra két nagyon eltérő irányvonal

¹ A továbbiakban az egyes írásokra terjedelmi okokból nem a szakirodalomban szokásos hivatkozási formában utalunk, hanem az adott tétel bibliográfiabeli sorszámaival (amit alkalmilag — amennyiben annak szerepe van — a megjelenés évszámával is kiegészítünk). Az írásunkat követő bibliográfiai összeállításban ily módon a hivatkozott szakmunkák könnyen visszakereshetők.

jellemző, az ezekben elért eredmények azonban azóta sem veszítettek jelentőségükből és hatásukból. A tudományos pályáján Hoffmann Istvánt ez idő tájt a helynevek modellálása foglalkoztatta: egy olyan, koherens szempontrendszer alkalmazó helynévleírési és -elemzési keretet kívánt kidolgozni, amely nagyszámú helynév elemzésére alkalmas. Az ő szavaival: „arra törekszem, hogy a magyar mikrotoponimák funkcionális-szerkezeti leírásának elméleti keretét létrehozam, mindannak az elméleti és gyakorlati tapasztalatnak és tudásnak az egybeolvasztásával, amely e téren a magyar nyelvtudományban kikristályosodott. A későbbi kutatóknak kell megvalósítaniuk azt a távolabbi célt, hogy e modell segítségével valóban nagyszámú, a magyar nyelvterület egészét képviselő, esetleg történetileg kiterjesztett helynévanyagot is bemutassunk.” (1993 [1.]: 5). Ez a hazai kutatási előzményeket az újabb európai névkutatási irányzatok (pl. a modellelméletek) fő törekvéseivel és elméleti háttérével is ötvöző leírési keret 1992-ben kandidátusi értekezésként [212.], majd *Helynevek nyelvi elemzése* címmel 1993-ban önálló kötetben látott napvilágot [1.], a modern magyar névkutatás méltán egyik legnagyobb hatású munkájaként. Jelentőségét jól érzékelteti egyrészt az, hogy 2007-ben újabb kiadása jelent meg a Tinta Kiadónál [6.], másrészt az, hogy a szerző az MTMT szerint 370 hivatkozást ismer rá, de legfőképpen az az inspiráló erő mutatja e munka hatását, amit mások tudományos pályájára és ezáltal az egész magyar névkutatásra gyakorolt.

Ezt a helynévelemzési modellt ugyanis nemcsak a mikrotoponimák elemzésére használták fel aztán névkutatóink, hanem településnevek elemzésére is; és az a „történeti kiterjesztés” is megvalósult, amit Hoffmann István csak óvatosan remélt, ráadásul olyan mértéket öltve, hogy az a történeti helynévkutatásnak a névrendszerekkel foglalkozó ágát — nyugodtan mondhatjuk — más szintre helyezte. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a könyvben leírt modell első „kísérleti” nagy valószínűséggel éppen e sorok írói voltak: előbb az 1993-as, majd az 1995-ös diákköri konferenciára készített közös dolgozatukkal.) Azonos szemlélettel és fogalomkészlettel több vármegye (Abaúj és Bars, Bihar, Bodrog és Borsod, Győr, Ugocsa) történeti helynevei részesültek alapos feldolgozásban. Emellett egyes helynévfajták elemzése is megtörtént e leírési keret alkalmazásával: közülük a régi magyar víznevekről, illetve a középkori hegynevekről született monográfiák említhetők meg például. És amire még Hoffmann István sem igen gondolt, amikor megírta a munkáját: nemcsak a helynevek, hanem a személynevek (a modern kori ragadványnevek, illetve a középkori családnevek) leírására is jól alkalmazhatónak bizonyult a modell. Azt, hogy ez a leírési keret milyen jelentős hatást gyakorolt a névkutatásra, az is jelzi, hogy a közvetlen debreceni tanítványokon kívül más tudományos műhelyek (Budapest, Kolozsvár, Nyíregyháza, Eger, Veszprém, Szombathely) kutatói is viszonyítási alapnak tekintették. Mindez jól mutatja azt a rendkívüli műhely- és iskolateremtő szerepet, amely jubileumsunkat a kezdetektől jellemzi.

A Helynevek nyelvi elemzése nem előzmények nélkül született meg: több tanulmány tematikája jelezte már Hoffmann István ez irányú érdeklődését korábban is. Írások szóltak egyes névelméleti kérdésekről (a rendszer és szintézis szerepéről a helynévkutatásban [55.]; a helynévhasználat és a nyelvi norma viszonyáról [52.]; a nevek hierarchiájában bekövetkező elmozdulásokról és ennek névrendszerre gyakorolt hatásáról [50.]), névalkotási módokról (a metaforikus névadásról [54.]; a jelentésbeli névalkotásról [56.]; a szerkezeti változásokról [58.]), valamint egyes elemzési szintek problematikájáról (a helynevek szerkezeti elemzéséről [57.]; a nevek jelentéstani vizsgálatáról [48.]). Az elemzési modellhez kapcsolódóan még egy cikket feltétlenül érdemes kiemelnünk: a helynevek rendszerének leírását bemutató dolgozata [69.] azért lényeges, mert ebben az elemzési szinteket és azok kategóriáit nagyon szemléletesen, mondhatni didaktikusan, ábrákkal gazdagon segítve tárgyalja a szerző, s ezáltal a tanulmány — a könyv kiegészítéseként — az oktatásban, a helynevekkel foglalkozó szemináriumokon is kitűnően használható.

Az 1990-es évek másik fontos teljesítménye a Debreceni Nyári Egyetemhez kapcsolódik, amelynek Hoffmann István 1990–1996 között a tanulmányi igazgatója volt. A magyar mint idegen nyelv oktatásának gyakorlati céljait a legcélszerűbben nyilvánvalóan tankönyvekkel lehet segíteni. Ünnepeztünk szerkesztőként és társszerzőként jegyzi azt a Hungarolingua címen az 1990-es években indított sorozatot [18–21.], amelyet aztán 60 országban használtak nyelvvoktató anyagként szerte a világon. A sorozat javított és bővített újrakiadására 2015–2016-ban került sor [22–25.]. A nyári egyetemi évek alatt vált nyilvánvalóvá Hoffmann István három olyan tulajdonsága, ami később a tudományos munkában is hamar meghatározónak bizonyult: koncepciózus, kitűnő szervező (aki ugyanakkor teret ad az egyéni képességek kibontakozásának is), és ami talán még ezeknél is lényegesebb: rendkívüli módon tudja magával ragadni és lelkesíteni a munkatársait, a legfiatalabbaktól a legidősebbekig.

Az 1990-es évek közepétől új kutatási terület kerül Hoffmann István érdeklődésének középpontjába: az Árpád-kori helynevek tanulmányozása. Ezt az a tény ösztönözte, hogy a korszak szinte egyedüli nyelvtörténeti forrásanyagát a szórványemlékek jelentik, főképpen az a több tízezer oklevél, amelyek latin anyaszövegében magyar nyelvű tulajdonnevek (helynevek és személynevek) százezrei maradtak fenn, a korabeli anyanyelvi írásbeliség képviselésében. A két tulajdonnévi kategória közül a helynevek azok, amelyek Hoffmann Istvánt ezúttal is jobban érdekelték.

Elképzeléseit egy korai ómagyar kori helynévtörténeti adattár és szótár létrehozásáról 1995-ben Miskolcon, az 5. magyar névtudományi konferencián vázolta fel, és beszámolt arról a munkáról is, amit egy kisebb kutatócsoporttal ezen a téren végzett (1997, [64.]). Az ekkor felvázolt tervek nyomán előbb a Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból sorozata indult el, amely Györffy György Az

Árpád-kori Magyarország történeti földrajza című négykötetes munkájában előforduló nem településnévi helyneveket tartalmazza szócikkos formában, megyénkénti elrendezésben, és amelynek ezidáig (követve a történeti földrajzot) négy kötete jelent meg [2., 3., 8., 10.], majd pedig a Korai magyar helynévszótár 1. kötete (Abaúj–Csongrád megye teljes az adott korszakból fennmaradt helynévanyagával) is napvilágot látott [5.]. E szótári munkák szerkesztésében, közreadásában már egy kisebb névkutató közösség vett részt, amely azóta tovább bővült, jól mutatva, hogy Hoffmann István — noha az egyéni kutatói munkát is fontosnak tartja — feltétlenül hisz a közös, a tudományos műhelyként végzett munka előrevivő erejében és annak az adott közösség minden tagjára kiterjedő hasznában. Aligha tévedünk nagyot, ha éppen ebben látjuk a debreceni névkutató iskola — mások által oly gyakran hangsúlyozott — sikerének kulcsát.

A szótárak tekintélyes adathalmányisága egyre sürgetőbben követelte a megoldást arra a problémára, amit Hoffmann István már a Helynevek nyelvi elemzése című munkájában is felvetett, hogy tudniillik „Ilyen nagy mennyiségű lexikális elem feldolgozása a hagyományos adatkezelési módszerekkel elképzelhetetlen. A nyelvi anyag tárolásának, rendezésének viszonylag új, de mind a történeti, mind a leíró nyelvészetben már eddig is jelentős eredményeket felmutató módszere, a számítógépes feldolgozás eddig ismeretlen lehetőségeket, szinte más léptéket kínál a kutatók számára a helynévkutatás terén is.” (1993 [1.]: 5). A finn névkutatás példája és Eero Kiviniemi inspiráló munkássága mellett Jakab László és Kiss Antal akkoriban egyedülálló számítógépes nyelvtörténeti feldolgozásai révén is láthatta ennek előnyeit. Így pedig joggal bízott abban, hogy „a magyar helynévkutatás is fel tud mutatni a közeljövőben hasonlóan szép eredményeket” (i. h.).

Ahogy gyarapodtak a helynévtörténeti adattárak és szótárak, úgy jelentek meg egyre-másra Hoffmann István olyan írásai, amelyek ezek nyelvi anyagára támaszkodtak, illetve az Árpád-kori helynevek kutatásával kapcsolatos fontos névelméleti kérdéseket taglaltak. Hozzászólt egy-egy régi magyar településnévtípus ügyéhez (a személynévi eredetű településnevekéhez [123.], a patrocíniumi eredetű településnevekéhez [68.]), régi helyneveink névadóinak kérdéséhez [86.], írt a víznevek történeti problematikájáról [107.], egy-egy név (*Szentmárton* [133.]) vagy egy-egy földrajzi köznév (*patak* [81.], *debrő* [121.]) területi-névföldrajzi sajátosságairól; rendre rámutatva olyan, a tudományos kutatást tovább mozdító körülményekre, amelyekre a korábbi, egyébként igen kitűnő szakmunkák nem figyeltek fel.

Az Árpád-kori helynevek feldolgozására irányuló kutatási program távolabbi céljaként Hoffmann István egy történeti helynévarchívum létrehozását álmodta meg. Ennek első lépéseként 1998-ban útjára indította a Magyar Névarchívum portált, illetve megalapította A Magyar Névarchívum Kiadványai könyvsorozatot. E sorozatnak ezidáig 57 kötete jelent meg, ami jól mutatja a kutatócsoport aktivitását. Szakmai életrajzában erről így ír: „Tudományos és oktatómunkám talán

legnagyobb sikerének tartom, hogy tanítványaimból egy mintegy 15 főből álló, lényegében folyamatosan működő helynévtörténeti kutatócsoportot sikerült létrehoznom”. Erre a névkutató közösségre építve alapította meg 2010-ben a Debreceni Egyetemen a Nyelv- és Névtörténeti Műhelyt, amely egy 2013-ban elnyert akadémiai pályázati támogatásnak köszönhetően (2019-ben újabb öt évre kapva támogatást) az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportjaként működik.

Az akadémiai kutatócsoport programjával szervesen összefonódott Hoffmann István tudományos pályájának egy újabb lényeges irányvonala: a legfontosabb korai nyelvemlékek monografikus feldolgozásának terve. A Tihanyi alapítólevél kiadásának 950. évfordulója, a 2005-ös jubileumi év pezsdítőleg hatott az alapítólevéllel kapcsolatos kutatásokra, s ezt a tudományos pezsgést ünnepeltünk maga is gerjesztette azzal, hogy tanulmányokban igyekezett tisztázni az alapítólevél általa fontosnak tartott kérdéseit. Ez a tematika aztán annyira meghatározó, sőt megkerülhetetlen tárgyává vált a kutatómunkájának, hogy az akkor tájt készülő akadémiai doktori értekezésének [214.] is a részévé tette. Az értekezés ezen része 2010-ben monográfiában is napvilágot látott A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás címmel [7.], amellyel Hoffmann István elnyerte a Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karainak Publikációs Aranyérmét. Ez a munka inspirálóan hatott a nyelvemlékekkel kapcsolatos kutatásokra: nyomában monografikus feldolgozásban részesült a Tihanyi összeírás, a Garamszentbenedeki alapítólevél, a Százdi alapítólevél, a Bakonybéli összeírás; tanulmányok sora tárgyalta továbbá a Pécsváradi alapítólevél, a Pécsi püspökség alapítólevele, a Bakonybéli alapítólevél, a Zalavári oklevelek, a Zobori oklevelek problematikáját. Ezek, a részben a kutatócsoport tagjainak, részben a csoporthoz szorosan kötődő külső kutatóknak a tolla alól kikerülő munkák szervesen illeszkednek a kutatócsoport programjához, amely a magyar írásbeliség legkorábbi időszakának, a 11. századnak a nyelvtörténeti feltárását tűzte ki egyik fontos feladatául. A Tihanyi alapítólevélről szóló monográfia fontos azért is, mert ez volt az első olyan névtörténeti dolgozat, amely a helynév-etimológia helyett a jóval megbízhatóbb eredményekkel kecsegtető történeti helynév-rekonstrukció módszerét alkalmazta a helynévi szórványok magyarázatában (a könyv mellett lásd tanulmányokban is, pl. [90., 91., 95., 96., 102., 111.]). Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi problematikáját ugyancsak több írásban tárgyalta Hoffmann István [84., 88.], s ezekben hangsúlyozta egyrészt azt a módszertani elvet, hogy az oklevelek szórványait nem a latin anyaszövegből kiszakítva, hanem azzal együtt kell vizsgálni; másrészt pedig arra is felhívta a figyelmet, hogy az oklevelek megszövegezői milyen szinteken és módokon hagyhattak nyomot a szórványok nyelvi alkatán, befolyásolva ezek használati értékét.

Hoffmann István az onomasztika legcélszerűbb elméleti keretének a funkcionális megközelítést tartja, s azt is hangsúlyozza, hogy a magyar névkutatást valójában

egész története során valamiféle tágan értelmezett funkcionalizmus jellemezte. Ennek meggyőző igazolását adja a Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás című tanulmányában [118.]. Azt pedig, hogy ez az elméleti keret valóban kitűnően alkalmazható a régi magyar helynevek vizsgálatában is, azok a könyvek illusztrálják szemléletesen, amelyek ebben a keretben születtek meg: a 2017-ben Debrecenben megrendezett 26. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusra megjelentetett *History of Hungarian Toponyms* című, a nemzetközi tudományos olvasóközönségnek szóló munka [11.], illetve a 2018-ban közzétett *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai* című [12.], a magyar szakembereknek szóló kötet (mindegyiket társszerzőként, Rácz Anitával és Tóth Valériával közösen jegyzi Hoffmann István). E kézikönyvszerű munkák alapján 2022-ben egy online tananyag is készült *A magyar helynevek története* címmel [26.], amely a történeti helynévkutatást az egyetemi oktatás oldaláról kívánja megtámogatni.

Ezek a szintézisek tehát a korai ómagyar kor legfontosabb nyelvi forrásrétegéről, a korszak magyar helyneveiről adnak átfogó képet. A helynevek nyelvtörténeti forrásként való értékelése meghatározó gondolata több Hoffmann-tanulmánynak is [85., 98., 104., 140, illetve 38.] csakúgy, mint a nyelvi rekonstrukció és etnikai rekonstrukció problémaköre [93., 105., 129., 130.]. Különösen izgalmasak és újszerűek azok a dolgozatai, amelyek egy-egy térség (a Bakonyalja, illetve a Zsitva völgye) magyar–szláv helynévmintázatait mutatják be az ómagyar korban [135., 138., illetve 139.]. A régi helynevek vallomását régóta felhasználják arra kutatóink (nyelvészek és történészek egyaránt), hogy általuk megrajzolják az Árpád-kori Kárpát-medence etnikai képét. A nem megfelelő módszerek alkalmazása azonban jelentős tévedésekhez vezethet, nem kis mértékben torzítva a nyelvi-etnikai rekonstrukció eredményeit. Ezért is tartotta Hoffmann István mindig is fontosnak, hogy történész fórumokon is hírt adjon a nyelvészeti kutatások legújabb eredményeiről, és ebből a megfontolásból tartotta éppen ebben a témakörben akadémiai székfoglaló előadását *Adat és elmélet a Kárpát-medence korai ómagyar kori nyelvi viszonyainak vizsgálatában* címmel (tanulmányként is közölve: [141.]).

A névkutatás jellegzetesen inter- vagy még inkább multidiszciplináris tudományterület. Kutatásának tárgya, a nevek pedig más tudományterületeknek (főképpen a történettudománynak) is a forrásanyagát jelentik. Azt, hogy miként hasznosíthatók a helynevek például az őstörténet forrásaként, tanulmányban tárgyalta Hoffmann István [122.], ahogyan azt is, hogy milyen kapcsolati háló fűzi egymáshoz a névtant és a különböző társtudományokat [126.].

Talán az sem véletlen, hogy „a haza helyneveinek gyűjtésére és összeírására” elsőként éppen egy történész, Pesty Frigyes, a Magyar Tudományos Akadémia tagja tett kísérletet az 1860-as években. Ennek a forrásnak a Bihar vármegyei anyagát Hoffmann István és Kis Tamás adta közre: erre két kötetben 1996-ban és

1998-ban került sor [15.]. A forrás jelentőségét mutatja, hogy Pesty Frigyes helynévtárának feldolgozása és a még kiadatlan megyék megjelentetése napjainkban a Magyar Nemzeti Helynévtár Programjának fókuszterületei közé is bekerült.

A helynevek mellett a másik fő tulajdonnévi kategória, a személynévek kapcsán a történetiség, a személynévrendszer és a személynévajták kialakulásának folyamata, valamint névelméleti kérdések keltették fel Hoffmann István érdeklődését. Ez utóbbit tanúsítja a 2008-ban publikált elméleti igényű tanulmánya a személynévrendszerek leírásáról [101.]. Az ebben kifejtett, a személynévajtákat pragmatikai, illetve funkcionális-kognitív síkon elkülönítő-meghatározó modellt a szerző nemzetközi fórumon is bemutatta [42.], hatását pedig több mint félszáz hivatkozás mellett azok a könyvnyi terjedelmű munkák is jelzik, amelyek ezt a modellt alkalmazták, mégpedig a történeti személynévekre adaptálva.

A helynévkutatásban is azt tapasztaljuk, hogy „a kutatási részterületek szerteágazó volta, a tematika sokfélesége, a kutatói szemlélet és az alkalmazott módszerek sokszínűsége, a kutatásokba bekapcsolódó szakemberek nagy száma és vele együtt sokféle közelítésmódja olyan bőséges eredményeket hozott az utóbbi időben, hogy ez az eligazodást önmagában is jelentősen megnehezítette” (2003 [4.]: 7). Ez a tapasztalat ösztönözte Hoffmann Istvánt a 2000-es évek elején arra, hogy a Magyar helynévkutatás (1958–2002) című munkájában [4.] a tárgyalt fél évszázad tudományszakot érintő eredményeit összefoglalja és értékelje. A tudománytörténeti összefoglalások és a kézikönyvek műfaját mintegy ötvöző kötet — ami egyébként habilitációs értekezésnek készült [213.] — nemcsak azoknak van a segítségére, akik aktívan művelik ezt a tudományterületet, vagy tanulmányaik során szeretnének megismerkedni a helynévkutatással, hanem azok számára is támpontul szolgálhat, akik egy-egy részletkérdés iránt érdeklődve mélyednek el a helynevek világában.

A magyar helynévkutatás helyzetével hazai és nemzetközi fórumokon közzétett tanulmányokban is foglalkozott Hoffmann István [79., 142., illetve 27., 28., 31.]. Ezzel párhuzamosan a finn névkutatás eredményeit is igyekezett a magyarországi szakemberekkel megismertetni [43., 49.], és az uráli névkutatás helyzetéről is több ízben szót ejtett [75., 29., 30., 32.]. Itt kell említést tennünk arról is, hogy az uráli nyelvek névkutatásának 2000-ben önálló szakmai fórumot hozott létre (másokkal együttműködésben): az *Onomastica Uralica* című, Debrecen–Helsinki székhelyű folyóiratot [225.], amelynek — időnként az uráli nyelvek körénél tágabb profillal — ezidáig 15 kötete látott napvilágot.

Noha Hoffmann István pályáján a legmeghatározóbb szál kétségkívül a történeti helynévkutatás, és leginkább ezzel azonosítja őt a tudományos közvélemény is, a nevekkal való megismerkedés első impulzusai, az élőnyelvi helynévgyűjtés és -feldolgozás élményei, vagyis a helynévkutatás emberközeli volta alighanem máig a legfőbb vonzerő számára. Jubilánsunk sokat tett ezen a téren már az eddigiekben is, és szerencsére még többet tehet majd az elkövetkező évtizedben.

A Veszprém megye földrajzi nevei című helynévgyűjtemény Pápai járásra vonatkozó anyagának egybeállításában fiatal kutatóként Hoffmann István is komoly szerepet vállalt: több település helynévanyagát ő gyűjtötte fel [13.].

A helynévgyűjtés és -közzététel a témája egy újabb modellértékű munkájának is: a Mikrotoponímiai vizsgálatok című kiadványt egy három részből álló könyvsorozatként gondolta el, amelynek első darabjaként az egykori bölcsészdoktori értekezésének egy részét, Tapolcafő helyneveit adta közre [9.]. A „trilógia” második kötete Kup és Pápakovácsi települések helynévanyagát tartalmazza majd, a harmadik kötetben pedig egy feldolgozó-összevető mikrotoponímiai analízis szerepel a tervek között. Ebbe a témakörbe illeszkedik a helynévgyűjtés és a tudományos kutatás összefüggéséről szóló munkája [82.], továbbá a Nagykőrű és Tapolcafő összehasonlító helynévrendszertani vizsgálatát végző dolgozata [127.].

Az 1960–80-as években zajló, majd az 1990-es években elakadó országos helynévgyűjtés újraindítását és a gyűjtés eredményeinek, valamint a meglévő névgyűjteményeknek a korszerű digitális adatbázisban való közzétételét, feldolgozását tűzte ki céljául az az előbb TÁMOP-, majd OTKA-pályázati támogatással megvalósuló, 2010-ben indult Magyar Digitális Helynévtár program, amely mintegy félmillió helynévi adat bizonyos szintű feldolgozásáig jutott el (vö. pl. [128., 136.]). A pályázati források elapadásával a program folytatására nem sok esély mutatkozott, Hoffmann István azonban mindenképpen szeretne volna megvalósítani a Kárpát-medence teljes helynévanyaga összegyűjtésének a magyar tudományosságban már jó kétszáz éve megfogalmazott elképzelését. Erre az elmúlt évtől nyílt lehetőség, miután a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Freund Tamás a Nemzeti Kutatási Programok között a Tudomány a magyar nyelvért nemzeti program keretében, annak egyik alprogramjaként támogatandónak ítélte a Magyar Nemzeti Helynévtár Programot. A program 2022. január 1-jén indult el (<https://mnhp.unideb.hu>, róla a tudósításokat lásd pl. [143., 146.]). Ez a rendkívüli volumenű, évtizedesre tervezett kutatási program adatok százazreinek, millióinak a feltárását jelenti, amelyben kutatók százait kell összefogni és irányítani. A folyamatosan sok szálon futó munkák igen nagy lendületet és szervezőerőt igényelnek annak vezetőjétől, de Hoffmann István ebbe a munkába olyan lendülettel és elszántsággal vetette bele magát, ami kétséget sem hagy afelől, hogy ez a program az ő irányításával egy évtized alatt sikeresen megvalósul.

Ehhez kívánunk ünnepeltünknek a korábbi évtizedekhez hasonló lankadatlan erőt, munkakedvet, jó egészséget!

Ráczi Anita
ORCID: 0000-0002-9917-6625
Debreceni Egyetem
racz.anita@arts.unideb.hu

Tóth Valéria
ORCID: 0000-0003-0822-591X
Debreceni Egyetem
toth.valeria@arts.unideb.hu